

О. В. Яцюк, кандидат юридичних наук, доцент
кафедри управління та адміністративної діяльності
Національного університету
Державної податкової служби України

**НЕПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ
ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ
ПІД ЧАС РОЗКРИТТЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
СКОЄНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ**

Сформульовано поняття взаємодії слідчого з працівниками оперативно-розшукових підрозділів під час розкриття та розслідування злочинів, скоєних організованими групами, запропоновано найбільш ефективні способи застосування окремих форм непроцесуальної взаємодії.

The notion of the interaction of an investigator with members of executive and investigating units used while revealing and investigating crimes committed by organized groups is formulated. The most efficient means of applying certain forms of non-procedural interaction are put forward.

Ключові слова. Злочини, скоєні організованими групами, взаємодія підрозділів ОВС, організаційно-тактична форма взаємодії, учасники слідчо-оперативних груп, кримінально-процесуальне рішення.

Вступ. Правильно організований зв'язок, чіткий розподіл між особами обов'язків, кінцевою метою яких є досягнення позитивного результату, дозволяє отримати його швидше й меншими силами та засобами. У будь-якій діяльності, що виконується групою чи колективом людей, одне з провідних місць у вирішенні питань про шляхи її поліпшення посідають проблеми взаємодії.

Постановка проблеми. Деякі аспекти взаємодії залишаються дискусійними й потребують розгляду у світлі особливостей розкриття та розслідування злочинів, скоєних організованими групами (далі – ОГ). Саме тому метою цієї статті є спроба дослідити непроцесуальні форми взаємодії та запропонувати більш раціональні шляхи їх використання. Відповідно було поставлено та виконано такі завдання: 1) сформулювати поняття взаємодії

© О. В. Яцюк, 2009

слідчого з працівниками оперативно-розшукових підрозділів; 2) встановити процесуальні та деякі непроцесуальні форми такої взаємодії; 3) запропонувати найбільш ефективні способи застосування окремих форм непроцесуальної взаємодії.

Результати дослідження. Питанням поняття, принципів, форм взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів присвячено значну кількість наукових, науково-методичних праць та рекомендацій [1, 2, 3]. Проблема взаємодії під час розкриття та розслідування злочинів, скоєних організованими групами, порушена в публікаціях В. Голубєва, В. Зеленецького, В. Корж, І. Озерського, Л. Півненко, В. Федченка [4, 5, 6, 7, 8, 9] та ін.

Філософська категорія “взаємодія” розглядається як особливий тип відношення між об'єктами, за якого кожен об'єкт впливає на інші об'єкти, приводячи до їх зміни, і водночас зазнає впливу з боку кожного з них, також змінюючись [10, 77]. Це поняття у різних галузях науки та соціального життя набуває специфічного наповнення. Взаємодію всіх органів та посадових осіб у процесі розкриття та розслідування злочинів розуміють як узгоджену діяльність різних ланок (елементів) однієї або кількох організаційних систем, що спрямовані на досягнення спільної мети з найменшими затратами сил, коштів і часу [11, 186].

Не зменшуючи ролі взаємодії з іншими підрозділами та службами ОВС, державними органами та установами, найбільш поширеним і важливим видом взаємодії у процесі розкриття та розслідування злочинів, учинених ОГ, науковці та практики вважають взаємодію слідчого й оперативних підрозділів [12, 42; 13, 549]. Взаємодію слідчого з працівниками оперативно-розшукових підрозділів визначають як їх узгоджену діяльність, котра ґрунтується на законі й відомчих нормативних актах, спрямована на розкриття, розслідування, припинення злочинів та запобігання їх учиненню шляхом найбільш ефективного поєднання методів і засобів, властивих цим органам, при збереженні таємниці досудового слідства та джерел отримання негласної інформації [14, 37].

У процесі розкриття й розслідування злочинів, учинених ОГ, форми взаємодії органів досудового слідства та оперативних підрозділів можна умовно поділити на дві групи: процесуально-правові, передбачені кримінально-процесуальним законом, та непроцесуальні (організаційно-тактичні), що в законі прямо не зазначені. Непроцесуальні форми взаємодії розглядаються у відомчих нормативних актах, зокрема в наказах МВС України: № 1600 “Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України” від 25 грудня 2003 р. (з подальшими змінами), № 458 “Про затвердження Положення про основи організації розкриття злочинів загальнокримінальної спрямованості” від 23 липня 2004 р. тощо.

До першої групи належать такі форми взаємодії:

а) передача слідчому матеріалів про виявлення ознак злочину для вирішення питання про порушення кримінальної справи (п. 5) ч. 1 ст. 94 КПК України);

б) виконання доручень слідчого щодо провадження слідчих та розшукових дій (ч. 3 ст. 114 КПК України);

в) надання допомоги під час провадження окремих слідчих дій (ч. 3 ст. 114 КПК України);

г) провадження оперативно-розшукових дій у справі, в якій не встановлено особу, що вчинила злочин, після передачі цієї справи слідчому (ч. 3 ст. 104 КПК України);

д) подання слідчому протоколів із відповідними додатками, складених за результатами оперативно-розшукових заходів, для використання їх у доказуванні (ч. 2 ст. 65 КПК України);

е) погоджене вжиття заходів щодо встановлення особи, котра має бути притягнута як обвинувачена, після зупинення досудового слідства (ст. 209 КПК України);

є) забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (ст. 52-1 КПК України);

ж) привід обвинуваченого (ст. 136 КПК України).

Друга форма взаємодії полягає в безпосередній реалізації функціональних обов'язків слідчих та оперативних працівників у процесі розкриття й розслідування злочинів. Вона не має процесуального характеру і зазвичай регулюється відомчими нормативними актами, котрі передбачають організаційні заходи, спрямовані на забезпечення узгодженої та цілеспрямованої діяльності оперативного працівника й слідчого в межах кримінального судочинства. Відомча регламентація таких питань досить загальна й не конкретизує ці форми. Серед організаційно-тактичних форм взаємодії у справах про злочини, вчинені організованими групами, можна виділити:

а) створення слідчо-оперативних груп, до складу яких входять слідчі й оперативні працівники;

б) використання слідчим результатів оперативно-розшукової діяльності в процесі побудови версій у кримінальній справі;

в) спільне планування роботи з розкриття та розслідування злочинів;

г) інструктаж оперативних працівників, безпосередньо задіяних у слідчих діях і тактичних комбінаціях, криміналістичних операціях;

д) проведення криміналістичних операцій щодо затримання організаторів, керівників ОГ, її членів;

є) взаємний обмін інформацією між слідчим та оперативно-розшуковим апаратом та ін.

Характеризуючи співпрацю слідчого з оперативними працівниками під час розслідування злочинів, вчинених ОГ, необхідно звернути особливу увагу на один із основних організаційних принципів взаємодії – чіткий розподіл функцій сторін. І слідчий, і оперативні підрозділи мають спільну мету: виявити свідків і місцезнаходження речових об'єктів та слідів злочину, виявити осіб, котрі вчинили злочин, зібрати дані, за допомогою яких буде сформовано докази їх вини. Але при цьому кожний із органів – і слідчий, і орган дізнання – виконують ці завдання особливими, притаманними кожному методами й засобами.

Діяльність слідчого виключає поєднання процесуальних та оперативно-розшукових функцій, що безпосередньо зазначено в законі. Слідчий не повинен втручатися в оперативно-розшукову діяльність, а оперативний працівник – зазіхати на процесуальну самостійність слідчого. Незважаючи на те, що слідчий має право і повинен давати органам дізнання доручення та вказівки стосовно проведення оперативно-розшукових дій, він не може диктувати їм конкретні засоби й методи виконання своїх доручень. З іншого боку, оперативні працівники зобов'язані повідомити слідчого про результати проведених ними оперативно-розшукових заходів, але не можуть вимагати конкретної процесуальної форми використання отриманої інформації, оскільки обов'язок доказування у кримінальній справі заарховано законом до виключної компетенції слідчого.

Таким чином, працівники оперативно-розшукових підрозділів і слідчий виконують кожний свої функції, а успіх їх діяльності залежить від її узгодженості.

Спільна робота слідчого та оперативно-розшукових працівників під час розслідування будь-якого виду злочинів, скоєних ОГ, повинна ретельно узгоджуватися з планом розслідування й ґрунтуватися на результатах спільної оцінки слідчих та оперативно-розшукових ситуацій, що склалися.

Перша з вищезазначених форм непроцесуальної взаємодії – створення слідчо-оперативних груп, до складу яких входять слідчі й оперативні працівники, була предметом розгляду попередньої публікації [15]. Тому зараз пропонуємо розглянути використання слідчим результатів оперативно-розшукової діяльності в процесі побудови версій у кримінальній справі та спільне планування роботи з розслідування злочинів.

Ефективна організація розслідування злочинів, учинених ОГ, передбачає чітке та вчасне планування розслідування. При цьому слід використовувати методи колективного планування (дискусії, експертні оцінки, “мозкові атаки” [16, 62–65]). Під час планування старший слідчо-оперативної групи (слідчий) повинен висунути кілька версій та визначити способи їх перевірки, а також розподілити обов'язки й обсяг роботи кожного учасника групи. Важливо так розподілити роботу між членами слідчо-оперативної групи, щоб усі мали відносно самостійні ділянки й конкретні завдання. Для досягнення зазначеного результату можна використовувати такі способи розподілу роботи між учасниками слідчо-оперативної групи:

– за співучасниками групового злочину;

– за групами співучасників, які діють на різних об'єктах;

– за епізодами злочинної діяльності;

– за нерозкритими груповими злочинами;

– за версіями.

У деяких випадках можна поєднувати згадані способи організації роботи. Залежно від конкретної ситуації їх вибір визначається особливостями справи.

Разом з тим інформацію, отриману одним слідчим або оперативним працівником, повинні активно використовувати інші. Це дозволяє учасникам групи оцінювати відомості в сукупності та приймати обґрунтовані рішення під час провадження у кримінальній справі. Старший слідчо-оперативної групи матиме можливість, складаючи основні акти обвинувачення, вільно оперувати доказами, отриманими членами групи, для обґрунтування своїх висновків у справі.

У справах про злочини, вчинені ОГ, інформація, отримана оперативно-розшуковим шляхом, має особливе значення. Вину організаторів групи, їх пособників, котрі сприяли вчиненню злочину, важко довести, позаяк вони практично ніколи не перебувають на місці злочину [17, 349]. Цим обумовлена необхідність повного та правильного відображення в матеріалах ОРД відомостей, що характеризують як злочинну діяльність групи, так і її структуру, історію виникнення та функціонування. До таких відомостей, як слушно зазначає М. П. Яблоков, можна зарахувати:

1) характер, масштаби й методи злочинної діяльності кримінального угруповання; тривалість його існування; кількісний склад; структуру та ієрархічність побудови; територію, на якій воно діє (область, місто, район тощо); існування і форми зв'язків з іншими злочинними групами та угрупованнями;

2) організаторів, керівників та членів ОГ, котрі сприяють втягненню нових членів до злочинної групи; форму звіту членів групи перед керівником, існування заходів покарання членів групи за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків;

3) джерела прибутків ОГ; форми легалізації та відмивання злочинних прибутків, їх розподіл між членами групи; майно та способи заволодіння ним; зв'язки з легальним бізнесом;

4) способи маскувння злочинної діяльності від контролюючих та правоохоронних органів; наявність і характер корупційних зв'язків з правоохоронними органами і державними службовцями; форми та методи протидії правоохоронним органам [18, 18–19].

Крім чіткого уявлення про те, які дані цікавлять слідчого, оперативні працівники повинні також знати шляхи можливого використання в кримінальному судочинстві отриманої ними інформації [19, 115; 20, 249–250]. Слід зазначити, що в окремих випадках оперативні працівники, прагнучи швидше виявити особу, котра вчинила злочин, не турбуються про процесуальний аспект розслідування. Ігнорування в ході оперативно-розшукової діяльності можливості використання її результатів у процесуальному доказуванні призводить до ускладнення, а іноді й неможливості їх уведення до кримінального процесу. Як слушно зазначає Є. О. Доля, результати оперативно-розшукової діяльності можуть використовуватися в доказуванні лише за умови дотримання процесуального режиму формування певного виду доказів [21, 71–72].

У справах про злочини, скоєні ОГ, інформація, отримана оперативно-розшуковим шляхом, необхідна, зокрема, для розв'язання таких ситуацій.

1. При виникненні необхідності застосувати заходи безпеки до певних осіб. Орган або особа, вповноважена приймати рішення про застосування заходів безпеки, обирає найбільш ефективний та доцільний захід безпеки й методи його застосування, використовуючи зазначену інформацію.

2. У підготовці до проведення обшуків, виїмок, накладення арешту на майно, зняття інформації з каналів зв'язку, затримання, допиту, оглядів. Оперативні працівники встановлюють час появи у певних місцях осіб, котрі цікавлять слідство, наявність у них тих чи інших предметів, зв'язків, визначають місцезнаходження різного майна, транспортних засобів, отримують дані, які характеризують осіб, котрі будуть допитані або затримані, з'ясовують відомості про обстановку, в якій проводитимуться слідчі дії; допомагають знайти сприятливий момент для затримання підозрюваного (наприклад, з документами, зброєю, одягом, що його викривають).

Прикладом такого використання оперативної інформації є діяльність відділу розслідування особливо важливих справ та злочинів, скоєних організованими групами, СУ УМВС України в Дніпропетровській області при розслідуванні кримінальної справи стосовно директора дніпропетровської фірми “Монотех” З. А., котрий учинив шахрайство з фінансовими ресурсами, завдавши АКБ “Південкомбанк” збитків на суму 360 тис. грн. Ще на стадії оперативної розробки оперативні працівники Управління боротьби з організованою злочинністю в Дніпропетровській області були закріплені для отримання методичної допомоги за слідчим слідчого відділу розслідування особливо важливих справ та злочинів, скоєних організованими групами. Вони разом працювали над установленням місцезнаходження майна, на яке необхідно було накладти арешт. На момент порушення кримінальної справи слідчий підготував проекти постанов про здійснення обшуків та накладення арешту на майно З. А. Одразу після порушення справи у приміщенні фірми “Монотех” вилучено комп'ютерну техніку, бухгалтерські документи, накладено арешт на житловий будинок, гараж, автомобіль, інше майно. Під час обшуку за місцем проживання З. А. виявлено й вилучено 25 800 дол. США; крім того, у ході слідства встановлено, що останній мав у власному користуванні 3 автомобілі та квартиру, які оформив на підставних осіб. На це майно також було накладено арешт. Загальна сума арештованого майна становила 235 000 грн. та 25 800 дол. США [22, 70–71].

Слідчий, зі свого боку, повинен ознайомити оперативних працівників з інформацією, зібраною ним у ході розслідування. Така інформація може стати підставою для проведення оперативно-розшукових заходів, не пов'язаних із розслідуваною справою, спрямованих на запобігання формуванню нових ОГ.

Правильне функціонування сторін взаємодії обумовлюється належним циркулюванням інформаційних потоків між ними [23, 207]. Необхідно підкреслити, що зібрана у справі інформація буває настільки різноманітною й великою за обсягом, що повідомлення виконавцям тих або інших доручень

слідчого в усній формі може спричинити її неправильне розуміння та довільне інтерпретування. У такій ситуації можна рекомендувати старшому оперативно-розшукової групи забезпечувати працівників оперативних служб короткими письмовими вказівками у формі пам'яток.

Необхідно виділити й таку форму взаємодії, як сприяння оперативних працівників проведенню окремих слідчих дій і тактичних операцій. Її застосування зумовлено такими обставинами:

- одержано інформацію про те, що учасники ОГ планують протидію розслідуванню;
- проведення слідчих дій на значній за розмірами території;
- необхідність застосовувати різні заходи організаційно-технічного характеру і т. ін.

Висновки. Таким чином, отримати достовірні й достатні дані для прийняття кримінально-процесуальних рішень під час дослідчого провадження та досудового розслідування у справах про злочини, вчинені ОГ, можна лише за умови чітко налагодженої взаємодії слідчого та оперативних працівників спеціальних підрозділів боротьби з організованою злочинністю. При цьому слід повною мірою використовувати як процесуальні, так і непроцесуальні форми взаємодії, що потребують подальшого дослідження та вдосконалення.

Література

1. Взаимодействие следователей МООП и органов милиции при расследовании преступлений [Текст] / под ред. А. Д. Соловьева. – К., 1968. – 80 с.
2. Ляш А. О. Проблемы взаимодействия следчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах [Текст] / А. О. Ляш // Матеріали наук.-практ. конф. “Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю” – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2000. – С. 126–131.
3. Погорецкий Н. А. Взаимодействие следователя и органа дознания в процессе расследования преступлений [Текст] / Н. А. Погорецкий // Весы Фемиды. – 2000. – № 1 (13). – С. 65–69.
4. Голубев В. В. Организация взаимодействия при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами [Текст] / В. В. Голубев // Следователь. – 1997. – № 5. – С. 35–38.
5. Зеленецький В. С. Взаємодія слідчого з органами дізнання у боротьбі з організованою злочинністю [Текст] / В. С. Зеленецький // Вісник Академії правових наук. – 1997. – Вип. 1. – С. 183–185.
6. Корж В. Деякі проблеми взаємодії слідчого з учасниками розкриття та розслідування економічних організованих злочинів [Текст] / В. Корж // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1. – С. 60–65.
7. Озерський І. В. Взаємодія органів слідства та дізнання у боротьбі з організованою злочинністю [Текст] / І. В. Озерський // Уряду України, Президенту України, Верховній Раді України, органам центральної та місцевої виконавчої влади. – К., 2001. – Т. 22. – С. 538–543.
8. Півненко Л. Проблеми групового розслідування кримінальних справ [Текст] / Л. Півненко // Вісник прокуратури. – 2003. – № 6. – С. 48–52.
9. Федченко В. М. Слідчі та слідчо-оперативні групи: підстави їх створення і діяльності [Текст] / В. М. Федченко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 5. – С. 241–247.
10. Філософський енциклопедичний словник [Текст]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
11. Дудніков А. Л. Криміналістична концепція взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю [Текст] / А. Л. Дудніков // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 1(8). – С. 185–189.
12. Матусовський Г. А. Правоохоронні органи у боротьбі з організованою злочинністю: компетенція та взаємодія [Текст] / Г. А. Матусовський, Є. В. Бодяньський, О. П. Буцан, В. З. Багинський, О. М. Городянський // Питання боротьби зі злочинністю : збірник наукових праць. – Харків : Право, 1998. – С. 19–62.
13. Смоков С. М. Деякі процесуальні та організаційні рішення, які приймаються при провадженні кримінальних справ слідчими і слідчо-оперативними групами [Текст] / С. М. Смоков // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади. Аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників : міжвідомчий науковий збірник / за ред. А. І. Комарової, М. О. Потебенька. – К., 2001. – Т. 22. – С. 549–552.
14. Статкус В. Ф. Взаимодействие следователя с сотрудниками оперативных аппаратов органов внутренних дел при возбуждении уголовного дела [Текст] / В. Ф. Статкус. – М., 1973. – 126 с.
15. Яцюк О. В. Слідчо-оперативна група як форма взаємодії під час розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними групами [Текст] / О. В. Яцюк // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2004. – № 1. – С. 236–244.
16. Быков В. М. Преступная группа: криминалистические проблемы [Текст] / В. М. Быков. – Ташкент : Узбекистан, 1991. – 143 с.
17. Аверьянова Т. В. Особенности расследования преступлений организованных преступных сообществ [Текст] / Т. В. Аверьянова // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. – М. : Новый Юрист, 1997. – С. 345–366.
18. Яблоков Н. П. Оперативно-розыскные средства и приемы в методике расследования организованной преступной деятельности [Текст] / Н. П. Яблоков // Вестник Московского университета. Сер. 11. Право. – 2001. – № 6. – С. 14–22.
19. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация [Текст] / А. М. Ларин. – М. : Юридическая литература, 1970. – 223 с.

20. Гевко В. І. Використання оперативно-розшукової інформації у боротьбі з організованою злочинністю [Текст] / В. І. Гевко // Уряду України, Президенту України, Верховній Раді України, органам центральної та місцевої виконавчої влади. – Т. 7 : Проблеми боротьби з корупцією та організованою злочинністю. – К., 1998. – С. 248–250.

21. Доля Е. А. Использование в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности [Текст] / Е. А. Доля. – М. : СПАРК, 1996. – 111 с.

22. Організація роботи спеціалізованих слідчих підрозділів ОВС України щодо розслідування злочинів, скоєних організованими злочинними групами [Текст] // Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ. – К., 2001. – С. 68–75.

23. Гурев М. С. Убийства на “разборках” (методика расследования) [Текст] / М. С. Гурев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.